

СОЦІАЛЬНО-ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИЙ СУПРОВІД УЧНІВ В УМОВАХ ПРОФІЛІЗАЦІЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто теоретичні підходи до проблеми профорієнтаційного супроводу учнів в умовах профільної школи. Проаналізовано основні дефініції, обґрунтовано концептуальні положення профорієнтаційної діяльності соціального педагога, дієвість професійного середовища, яке спрямоване на реалізацію основних компонентів системи професійної орієнтації (професійна просвіта, професійна діагностика, професійна консультація, професійна активізація, професійний добір, професійна спроба, професійна адаптація). Розкрито основні напрями профорієнтаційної діяльності соціального педагога в школі; загальні принципи профорієнтаційної роботи у школі; аспекти та завдання профорієнтаційної роботи як специфічної особливості діяльності соціального педагога у процесі профорієнтаційного супроводу учнів.

Ключові слова: профільне навчання, профорієнтаційний супровід, професійна орієнтація, професійне самовизначення, профорієнтологічна компетентність, професійне середовище, компоненти системи професійної орієнтації, принципи профорієнтаційної роботи, аспекти профорієнтаційної роботи.

На сьогодні сучасна школа зазнає переваженості у навчальному процесі. Учні відчувають серйозні труднощі в навчальній діяльності. Невиправдано об'ємні програми навчальних предметів, обтяжені надмірною кількістю інформації, яка часто не є необхідною для всіх і не знаходить застосування в практичному житті. Проблеми у навчальній діяльності не сприяють розвитку інтересу учнів до здобуття освіти, а отже, не формують і професійного інтересу, який є в основі професійного самовизначення учнів.

З метою розв'язання цієї проблеми в систему загальної середньої освіти була запроваджена Концепція профільного навчання, яка орієнтована на індивідуалізацію навчання й соціалізацію учнів, у тому числі з урахуванням реальних потреб ринку праці, відпрацювання гнучкої системи профілів. Ефективним засобом прискорення процесу учня зі стану об'єкта профорієнтаційної роботи у стан суб'єкта професійного самовизначення є соціально-профорієнтаційний супровід [3].

Проблему вдосконалення підготовки майбутніх учителів до профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів розглянуто в працях І. Анісімова, Н. Артеменко, М. Афоніної, Н. Бібік, С. Ільченко, Т. Нечипорука, М. Пайкуш, М. Піддячого, М. Пригодія, О. Савченко, О. Сіланова, І. Сотніченко, та на сьогодні є актуальним підхід до цієї проблеми через розгляд специфіки профорієнтаційного супроводу учнів соціальним педагогом, у структурі професійної діяльності якого визначено ряд компетентностей, серед яких важливе місце посідає профорієнтаційна.

Мета статті – теоретичний аналіз підходів до профорієнтаційного супроводу учнів в умовах профільного навчання, профорієнтологічної компетентності як одного із головних компонентів підсистеми професіоналізму діяльності соціального педагога; проаналізувати зазначені дефініції, обґрунтувати концептуальні положення профорієнтаційної діяльності соціального педагога.

Якість організації профорієнтаційного супроводу учнів в умовах профільного навчання значною мірою залежить від рівня профорієнтологічної підготовки соціального педагога. На нього покладається величезна відповідальність, оскільки саме він здійснює потужний вплив на формування свідомості учня, на його ставлення до соці-

уму, професійного середовища через реалізацію основних компонентів системи професійної орієнтації, обирає засоби впливу на нього з метою їх активізації. Соціальний педагог сприймає учня як цілісного індивіда, поєднуючи різні сторони особистості, тоді як суміжні спеціалісти підходять до вирішення проблем однобоко, однак цілісне бачення учня дає змогу вчасно прийти йому на допомогу. Основні напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітніх закладах дають змогу організовувати вивчення соціально-педагогічних особливостей особистості та соціально-педагогічного впливу середовища на учнів під час проведення заходів із професійної орієнтації через спостереження, бесіди, інтерв'ювання, анкетування, тестування, аналізу документів. Організація соціально-педагогічної взаємодії з особистістю, яка потребує допомоги у професійному самовизначенні через спонукання її до самоорганізації та самостійності. Профорієнтаційний супровід і підтримка особистості здійснюється шляхом з'ясування проблеми, обговорення шляхів її вирішення, розробки плану дій, зазначеного у професійному плані. Корекція професійного вибору, якщо цього потребує ситуація, що сприяє оволодінню учнями новим досвідом, допомозі в розблокуванні позитивних емоцій, створенні ситуації успіху, зміні уявлень про свої "ПВЯ".

Соціальний педагог має можливість рекомендувати учням профіль подальшого навчання, що просуває їх до процесу оптимального вибору професії. Важливість проведення профорієнтаційної роботи з кожним конкретним учнем зумовлена необхідністю врахування його конкретного освітньо-виробничого регіонального оточення, задоволення його пізнавальних інтересів і виявлення здібностей, детального аналізу орієнтирів учня й подальших життєвих планів та корекції їх відповідно до запиту суспільства.

Розробкою питань вищої професійно-педагогічної освіти в Україні займаються В. Андрущенко, І. Волощук, Н. Дем'яненко, М. Євтух, В. Кремень, В. Луговий, О. Ярошенко та ін. Науковий інтерес становлять дослідження, пов'язані зі становленням і розвитком професійно-педагогічної освіти, підготовкою кадрів різного профілю (О. Аніщенко, І. Васильєвої, А. Грітченко, Г. Козлакова, А. Нісімчука, О. Падалки, І. Смолюка, О. Шпака та ін.). Проблему вдосконалення підготовки майбутніх учителів до профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів на основі дослідження різних аспектів компетентнісного підходу розглянуто в працях І. Анісімова, Н. Артеменко, М. Афоніної, Н. Бібік, С. Ільченко, Т. Нечипорука, М. Пайкуш, М. Піддячого, М. Пригодія, О. Савченко, О. Сіланова, І. Сотніченко та ін. Актуальні засади професійної підготовки фахівців для соціально-педагогічної діяльності розглядали Р. Врочинський, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, Л. Міщик, Ю. Мацкевич, І. Мигович та ін.

Сьогодні ми розглядаємо учня як унікальну, неповторну, творчу особистість, яка від природи має певні задатки. Профільне навчання як засіб диференціації та індивідуалізації навчання має сприяти індивідуальній освітній траєкторії розвитку учнів відповідно до їх особистісних потреб, інтересів та здібностей, створювати умови для професійної спроби, які сприяють ефективному професійному самовизначенню. У багатьох учнів вибір професії є випадковим, носить романтичний характер, не цілком співвідноситься з реальними здібностями й можливостями. Недостатні знання учнів про світ професій, про професії, яких потребує сучасний ринок праці, що вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а й здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, перехід від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян, про себе як суб'єкта професійної діяльності спричиняють дисбаланс професійного становлення. Це саме ті нагальні проблеми, які має усунути школа через профілізацію навчання.

Профільне навчання – вид диференціації та індивідуалізації навчання, що дає змогу за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу повніше враховувати інтереси, нахили й здібності учнів, створювати умови для навчання старшокласників відповідно до їхніх професійних інтересів і намірів щодо продовження здобуття освіти [3]. Мета профільної освіти: створити умови для усвідомленого вибору напряму подальшого навчання в старшій школі, підвищення готовності підлітків до соціального, професійного й культурного самовизначення в цілому через організацію передпрофільної підготовки в основній школі.

Основна ідея профільного навчання – це диференціація навчання, з широкими й гнучкими можливостями побудови учнями індивідуальних освітніх програм на основі індивідуальних навчальних планів, для більш глибокого задоволення інтересів, можливостей і здібностей учнів з урахуванням їх освітніх і професійних запитів, що відповідають потребам ринку праці [2].

У процесі професійної підготовки соціального педагога до профорієнтаційної роботи системоутворювальним є навчальний курс “Профорієнтологія”. Саме цей курс надає можливість формування у майбутніх фахівців профорієнтологічної компетентності, що забезпечує ефективність профорієнтаційного супроводу учнів.

В межах розв’язання цієї проблеми соціальному педагогу необхідно вирішувати такі завдання:

- оцінювання готовності учня до продовження освіти або професійної діяльності (рефлексія). Рефлексія – це здатність до аналізу, осмислення й конструювання змістоутворювальної ціннісної основи своєї діяльності, заснованої на відображенні себе як суб’єкта діяльності, особистості та індивідуальності в системі суспільних відносин [1];

- підготовка учнів до ситуації вибору профілю через організацію передпрофільної підготовки на пропедевтичному етапі – 1–4 класи, що передбачає: ознайомлення дітей з деякими професіями; формування поваги до трудівників, позитивного ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості; діагностику задатків, створення умов для реалізації здібностей дітей, формування початкових загально-трудоих умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими в процесі діяльності, виховання загальної культури праці шляхом залучення до сильних видів трудової діяльності. Результат – сформоване ставлення до себе, суспільства та професійної діяльності; пізнавально-пошуковому етапі – 5–7 класи, що передбачає: формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю; систематичне ознайомлення з поширеними професіями; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості; консультування відносно вибору профілю подальшої освіти та трудової діяльності (навчальних закладів, факультативів, спецпредметів, гуртків, секцій); створення умов для розвитку здібностей у різних видах трудової та наближеної до професійної діяльності; формування загально-трудоих умінь. Результат – вибір напряму (профілю) продовження освіти в старших класах та сфери самореалізації [4];

- апробація різних моделей профільного навчання моделювання видів освітньої діяльності, яких потребує профільна школа та прийняття рішення в різних освітніх ситуаціях. Модель – це штучно створений об’єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який, будучи подібний до досліджуваного об’єкта чи явища, відображає і відтворює в більш простому й узагальненому вигляді структуру, властивості, взаємозв’язки й відносини між елементами цього об’єкта [8].

Соціальний педагог у процесі профільного навчання, яке спрямоване на реалізацію особистісно орієнтованого навчання, істотно сприяє розширенню можливостей вибудовування учнем індивідуальної траєкторії вибору професії. Супровід профорієнтації учнів в умовах профілізації навчання повинен здійснювати фахівець, компетентний не тільки в загальнопедагогічних, а й у інформаційних, психологічних та організаційних проблемах профорієнтації учнів в умовах профілізації навчання [5].

Профорієнтаційна робота у школі ґрунтується на загальних принципах гуманізації, гуманітаризації, демократизації, забезпечується пріоритетом інтересів особистості та загальнолюдських цінностей, створенням умов для реалізації сутнісних сил індивіда, його потреб і запитів. Самостійність, свідомість, активність, свобода професійного самовизначення забезпечуються формуванням “образу Я” як суб’єкта майбутньої професійної діяльності на основі широкої і достовірної інформації про світ професій, кон’юнктуру ринку праці, створенням умов для самопізнання, оцінювання й розвитку здібностей. Виявлення здібних і талановитих осіб, сприяння розвитку їх здібностей забезпечується ранньою діагностикою та створенням умов для індивідуального навчання. Можливість професійних спроб у різних видах діяльності забезпечується функціонуванням широкої мережі клубів, станцій, студій, гуртків, секцій та інших видів додаткової освіти. Координація дій різних відомств (насамперед служби зайнятості й освіти) забезпечується створенням спільних координуючих органів та доцільним розподілом функцій і повноважень. Наступність профорієнтаційної роботи забезпечується “наскрізним” характером професійної орієнтації, яка охоплює молодь різних вікових груп, проводиться в навчальних і позанавчальних закладах з урахуванням їх специфіки. Випереджальна підготовка та перепідготовка кадрів для профорієнтаційної роботи (вчителів, вихователів, практичних психологів, соціальних педагогів) забезпечується введенням у навчальні плани предметів профорієнтаційного циклу. Мобільність і прогностичність системи профорієнтації забезпечуються врахуванням у роботі змін, які відбуваються у світі професій і визначають кон’юнктуру ринку праці. Регіоналізація – врахування традицій, етнічних особливостей, специфіки світу професій і кон’юнктури ринку праці конкретного регіону. Стандартизація інформаційно-методичного забезпечення досягається виробленням загальних вимог для їх розробки й визначенням критеріїв оцінювання, створенням єдиної інформаційно-діагностичної мережі на базі сучасних інформаційних технологій. Нормативно-правове обґрунтування забезпечується розробкою законів, правових актів, посадових інструкцій, що визначають функції, права та обов’язки всіх суб’єктів профорієнтаційної роботи. Моніторинг дієвості профорієнтації забезпечується розробкою комплексу критеріїв (показників, індикаторів) оцінювання ефективності профорієнтаційної роботи та їх реалізацію в процесі контролю діяльності суб’єктів профорієнтації різних рівнів. Вищезначене реалізується соціальним педагогом у процесі професійної орієнтації через професійне самовизначення учнів. Професійна орієнтація – комплекс соціально-педагогічних заходів, спрямованих на допомогу молодому поколінню у їх професійному самовизначенні з урахуванням інтересів, здібностей, нахилів, вимог професії та потреб ринку праці. Професійне самовизначення – це процес самопізнання, формування інтересів, основних і резервних професійних намірів, професійної перспективи, визначення напрямів перекваліфікації, який проходить через усі етапи трудової діяльності.

Метою системи професійної орієнтації в межах загальноосвітньої школи є допомога учням у їх професійному самовизначенні через організацію профорієнтаційного супроводу, що оптимально поєднує запити, прагнення особистості, її здібності,

вимоги обраної професії та запиту ринку праці. У зв'язку з цим професійна орієнтація в школі має вирішувати завдання формування особистості працівника нового типу, що забезпечить ефективне використання кадрового потенціалу й радикальне регулювання ринку праці. Закономірність переходу до ринку праці значно змінила стратегію й тактику розробки теорії і практики професійного самовизначення молоді. В межах цього підходу формується і відповідний образ професійної орієнтації як психолого-педагогічного процесу, що складається з двох взаємопов'язаних сторін: ухвалення рішення учня про свій майбутній професійний вибір (професію), який би відповідав інтересам, здібностям і нахилам особистості й одночасно знаходився би відповідно до суспільних потреб (ринку праці).

Отже, професійна орієнтація в загальноосвітньому закладі має два основні аспекти:

- перший – її вплив на формування професійних інтересів школяра, насамперед позитивних мотивів вибору професії, які забезпечують узгодження інтересів особистості й суспільства через надання орієнтирів інформативного характеру;
- другий – виявлення вимог професії до людини через аналіз професіограми й психограми на основі узгодження системи “людина-професія”.

Аспекти професійної орієнтації мають реалізуватися соціальним педагогом через послідовність реалізації компонентів системи професійної орієнтації: професійна просвіта, професійна діагностика, професійна консультація, професійна активізація, професійний добір, професійна спроба, професійна адаптація.

Профорієнтація є одним із видів соціальної допомоги людині в її професійному самовизначенні, тому соціальний педагог реалізовує завдання профорієнтаційної роботи, саме:

- ознайомлення учнів із різними видами трудової та професійної діяльності, межами професій;
- вивчення нахилів, здібностей, професійних інтересів, мотивів вибору професії, ціннісних орієнтацій, психофізіологічних особливостей;
- консультування учнів з питань, які пов'язані з продовженням навчання та працевлаштування;
- здійснення формувально-активізуючої роботи, спрямованої на розвиток професійних інтересів, здібностей та професійно важливих якостей особистості;
- створення середовища професійних спроб і адаптації;
- вести необхідну профорієнтаційну документацію.

Специфічною особливістю управління шкільною професійною орієнтацією є те, що профорієнтаційний супровід учнів здійснюється систематично і планово протягом всього терміну навчання. Ця особливість передбачає послідовність дій, диференційований підхід у процесі управління професійним самовизначенням учнів. Два головні напрями роботи соціального педагога школи в області професійної орієнтації – це проведення інформаційно-просвітницької роботи, яка спрямована на розвиток психолого-педагогічної культури учнів. Доцільним у реалізації цього напрямку є викладання курсів: “Людина і світ професій” (8–9 класи); “Побудова кар'єри” (10–11 класи) [6; 7].

Висновки. Отже, за рахунок змін у структурі, змісті й організації освітнього процесу більш повно враховуватимуться інтереси й здібності учнів, створені умови сприятимуть освіті учнів відповідно до їх професійних запитів, і профільне навчання стане засобом диференціації та індивідуалізації навчання. Професійна діяльність со-

ціального педагога має своє місце в системі профільної підготовки учнів і потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаної літератури

1. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков : ПГПИ, 2004. – 216 с.
2. Бугайов О. І. Диференціація навчання учнів у загальноосвітній школі : [метод. реком.] / О. І. Бугайов, Д. І. Дейкун. – Київ : Освіта, 1992. – 32 с.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі з коментарями та запитаннями оптимістичного песиміста або реаліста // Підручник для директора. – 2003. – № 11/12. – С. 4–20.
4. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – Київ, 1995. – № 15. – С. 2–7.
5. Пригодій М. А. Використання компетентнісного підходу при підготовці майбутніх учителів до профільного навчання учнів / М. А. Пригодій // Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 29–30 квіт. 2011 р.) / ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – Вип. 3. – С. 167–173.
6. Програма “Людина і світ професій”: для загальноосвіт. навч. закладів (8–9 кл.) / О. Мельник, Л. Гуцан, І. Ткачук, О. Скалько, О. Морін, С. Дятленко, М. Шабдінов ; наук. консультант І. Бех // Сільська школа України. – 2007. – № 11. – С. 56–66.
7. Програма “Побудова кар’єри”: для загальноосвіт. навч. закладів (10–11 кл.) / О. Мельник, Л. Гуцан, І. Ткачук, О. Скалько, О. Морін, С. Дятленко, М. Шабдінов ; наук. консультант І. Бех // Сільська школа України. – 2007. – № 11. – С. 67–77.
8. Чистякова С. Н. Педагогическая поддержка профессионального самоопределения старшеклассников: книга для учителя и социального педагога / С. Н. Чистякова, П. С. Лернер, Н. Ф. Родичев, Е. В. Титов ; [под ред. С. Н. Чистяковой]. – Москва : Новая школа, 2004. – 112 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2014.

Харламенко В. Б. Социально-профорIENTATIONное сопровождение учеников в условиях профилизации школы

В статье рассматриваются теоретические подходы к проблеме профориентационного сопровождения учеников в условиях профильной школы. Анализируются основные дефиниции, обосновываются концептуальные положения профориентационной деятельности социального педагога, действенность профессиональной среды, направленной на реализацию основных компонентов системы профессиональной ориентации (профессиональное просвещение, профессиональная диагностика, профессиональная консультация, профессиональная активизация, профессиональный подбор, профессиональная попытка, профессиональная адаптация). Раскрываются основные направления профориентационной деятельности социального педагога в школе; общие принципы профориентационной работы в школе; аспекты и задачи профориентационной работы как специфической особенности деятельности социального педагога в процессе профориентационного сопровождения учеников.

Ключевые слова: *профильное обучение, профориентационное сопровождение, профессиональная ориентация, профессиональное самоопределение, профориентологическая компетентность, профессиональная среда, компоненты системы профессиональной ориентации, принципы профориентационной работы, аспекты профориентационной работы.*

Kharlamenko V. Socio-Professional Orientation Support Students under Profiling School

The theoretical approaches to professional orientation support students in terms of specialized schools are described in the article. The feasibility of the Concept of profile education, which focuses on individualized learning and socialization of students based on the real needs of the labor market, flexible working were analyzed. The transition from student career guidance of an object in the position of a professional self. Professional orientological competence as one of the main components of the social subsystem professional teacher, the basic definitions grounded conceptual

points of attraction students of social pedagogy. The effectiveness of the professional environment, aimed at implementation of the main components of vocational counseling (professional education, professional diagnosis, professional consultation, professional activation, professional selection, professional attempt, professional adaptation), the election of leverage on it for their activation. The basic directions of professional social teacher at school. The role of social pedagogy in professional self students through encouraging them to self-organization and autonomy. General principles of career guidance in schools were discribed. Aspects of career guidance and objectives that are a feature of specific social teacher in the professional orientation support students were shown in the article. The findings of this study and the prospects for further development in this direction.

Key words: *specialized education, career guidance support, vocational guidance, vocational self proforiyentolohichna competence, professional environment, the components of vocational guidance, vocational work principles, aspects of career guidance.*